

A SERDÜLŐK A CSALÁDBAN*

(A szülők akadémiaján elhangzott előadás)

Szülők és nevelők egybehangzóan arról beszélnek, hogy az általános iskola felső tagozatába lépő tanulóval sok baj van. A kisiskolás korában szorgalmas, szófogadó gyermek most elmulasztja a kötelességét, nem tanul rendszeresen, felesel, rendetlen, goromba, csatangol, az iskolában fegyelmezetlen, hangoskodik, civakodik stb. „Nem értjük — mondják a szülők —, mintha kicserélték volna ezt a kislányt. Eddig olyan szívesen beszélgetett velünk. Most azért is haragszik, ha valamit kérdezzünk tőle.”

Valóban. A 10 éven felüli tanuló sok tekintetben jelentős átalakuláson megy át, és ennek következtében lényegesen megváltozik önmagához, szüleihez, társaihoz, tanáraihoz és az egész környezetéhez való viszonya. A gyermek átmeneti korszakba lépett. Minden gyökérszála gyermekkorához fűzi. Ha nem is elmélkedik régebbi emlékei felett, mégsem tud azoktól elszakadni véglegesen. Pedig figyelmét, érdeklődését már más tények vonják mágnesként maguk felé. Túltekint a gyermekségén s nem akar tovább gyermek maradni. Nem találja meg a helyét, a mindennapi követelmények megújuló problémákat hoznak számára, és önmaga is keresi azokat saját életében, környezetében és a természetben. Érti, hogy már nem egészen gyermek. Azonban azt is látja, hogy nem „ifjú”, még nem „nagy lány”. Bizony az ő dolga a nehezebb és nem a felnőtté. Benne annyi minden alakul, forr, hogy számára nehéz a maradéktalan alkalmazkodás. A mi feladatunk tehát a nehézségek áthidalása. Nekünk kell tisztán látnunk az átalakuló gyermek problémáit és kérés nélkül nekünk kell segítséget nyújtani számára.

A gyermek érzékenyebb ebben a fejlődési szakaszban minden iránt, mint azt eddig tapasztalhattuk. Ezért fokozott tapintatot igényel az irányítása. Úgy kell nevelését is kézben tartanunk, hogy ezt ne tekintse „erőszakos beavatkozásnak”, hanem készséggel nyújtott segítségnek fogja fel. Önállósodásra irányuló törekvése (amely a fejlődéssel természetszerűen együttjár) oly erős, hogy ezt figyelmen kívül hagyni súlyos nevelési hiba lenne.

Lássuk tehát, mi jellemzi gyermekünknek fejlődését ebben a szakaszban, hogy ennek alapján felmérhessük teendőinket! Ez alkalommal két vonatkozásban tárgyaljuk a kérdést.

Az alakváltozás jellegzetességei. A kisiskolás gyermek kialakult formáját már jól megszoktuk a családban. A végtagok, a törzs és a fej arányát jól kiegyensúlyozottnak tartottuk. A mosolygós gyermekarc, a nyugodt, kerekded vonások bennünk is derűt keltettek. A gyermek tevékenységét is harmonikus mozgás, gyermekes könnyedség jellemezte. Amikor a gyermek szervezete, egész alkata az érésre felkészül, akkor mindez az összhang, egyensúly fokozatosan megbomlik. Új, szokatlan arányok borítják fel azt a képet, amelyet a gyerekekről éveken át kialakítottunk magunkban. Megkezdődik a második alakváltozás.

Mi ennek a legfőbb vonása? A nemi érés még elég messze van mindkét nemű gyermeknél. Amikor azonban bekövetkezik, közelebb kell lenni a serdülőnek a felnőtt ikathoz, mint a gyermekség idején. Ennek első következménye, hogy testhossza megváltozik. A növekedés csaknem kizárólag a végtagokra esik. Rohamosan megnyúlnak az

* A tiszaföldvári általános iskola által rendezett „szülők akadémiaján” elhangzott előadás.

ún. csöves csontok (lábszár, comb, kar), míg a törzs szinte megáll a növekedésben. A hosszú lábakon járó gyermek maga is ráésczmél, hogy röviddel ezelőtt egészen más-ként látta a világot. Csaknem akkora már, mint szülei. Csaknem nagyobb is. Kezdi összemérni magasságát a felnőttékével. Ajtófélfára, falra jegyezgeti magasságát. Néha verseng a testvérekkel és társakkal, hogy ki nőtt többet a legutóbbi mérés óta. Ennek ellenére nincs mindig kibékülve a növekedés gyors tempójával. Különösen a leányok között akadnak, akik nem veszik örömmel ezt a hirtelen növekedést. Amíg az első centimétereknek örültek, addig nyurgaságuktól visszajednek. A fiúk kihúzzák magukat, szívesen látszanának a valóságosnál is magasabbnak. A leányok túlzott növekedése azonban azt eredményezi, hogy a leány szándékosan behúzza a nyakát, leengedi a vállát, görnyedten áll és jár. A fiú zokon veszi, ha nem értékeli „mekkora”, a leány számára ez inkább csak akkor jelent problémát; ha társaihoz viszonyítva fel-tűnően lemaradt. Bizony ilyenkor gyakori a csúfolódó megjegyzés a magasabb leányok felé.

Mindkét nemnél feltűnő az arcvonások jelentős megváltozása. A gyermekes bájt megtöri a megnövekedő orr, áll, a határozottan kiemelkedő arccsontok, erőteljesebbé váló szája, a szemöldök- és hajszín sötétedő árnyalata által megzavart eddigi összhang hiánya. Legtöbb serdülőnél előbb-utóbb megjelennek az arcbőrt elcsúfító pattanások. A megizmosodó hiúságot nagyon kellemetlenül éri ez a csapás. Mindent elkövet a fiú és leány egyaránt, hogy arcának hamvas üdeségét visszazerezze. Csak nehezen törődik bele a megváltoztathatatlanba. A tükör a felszerelés egyik legfontosabb tartozéka, és gyakran vizsgálja magát, mindig szebbet remélve, mint amit a tükör mutathat.

Úgy látszik, mintha a termet megnyúlásával nem tartana lépést az izomzat fejlődése és a gyermek telt formái tartósan felváltotta volna a feltűnő soványság. Ez részben így is van. Amíg a fiúk 5–6 cm-t, sőt a legnagyobb növekedés évében 10 cm-t is nőnek, addig testsúlyuk egyenetlenül gyarapszik, átlagosan 2,5–5,3 kg között. A fiúk növekedésének jelentős része 15. életévre esik. Egyesek egy év alatt annyit nőnek, mint az előző 4 évben együtt. A leányoknál már a 13. év körül bekövetkezik ez az ugrásszerű megnyúlás és ebben az esztendőben átmenetileg utoléri, esetleg el is hagyják testmagasságban fiúkortársaikat.

A test formáinak arányai akkor rendeződnek ismét, amikor a nemi érés bekövetkezik. Ettől kezdve a serdülő törzsének alakulása az uralkodó, a végtagok növekedése csökken vagy megáll.

A serdülésnek ebben a szakaszában sok az összeütközés a serdülő ügyetlenkedései miatt. A fiú és leány egyaránt „szeles”, mindennek nekimegy, mindent lever, az eszközöket kiejti a kezéből. Noha ebben van is igazság, a gyermek átmeneti esetlensége nem egyszer bosszúságot okoz a felnőtteknek. Erről azonban a serdülő nem tehet. Őt magát éppen úgy bosszantja ügyetlensége, mint a felnőttet. Sokszor előfordul, hogy ilyen esetben olyan szülő is durva, bántó hangon beszél gyermekével, aki egyébként türelmes szokott lenni. A serdülő ártveszi a türelmetlen hangot. Ha fél is szülőjétől, akkor is megkockáztat egy-egy megjegyzést, amiről valóban azt sem tudja, hogy önmaga megvigasztalására, vagy pedig elégtételként szülője felé mondja. Ilyenkor folytatódik a vita, amit a felnőtt a „hatalom erejével” szakít félbe: „Ne morogj! Ne motyogj!” Vagy: „Még neked áll feljebb!”

A serdülő nemcsak a cipőjét, ruháját növi ki, hanem sokminden egyebet. A szülő még fel sem ocsult ámulatából és bosszúságából, hogy „már megint nem tudja felvenni a tavaly kapott cipőt a gyerek, már csak könyökéig ér a kabátujja, pedig karácsonykor még jó volt stb.” újabb meglepetések érik. Eddig nem volt baj a kisasztallal és a kisszékkal. Most már ez sem jó neki. A holmija elfért az iskolai táská-

jában, vagy valamelyik sarokban elhelyezett dobozban, ládikában. Vagy ha fiókja volt eddig, most szűknek bizonyult. A fiú és leány egyaránt terjeszkedni akar. Megnő a serdülő helyigénye. Ez vonatkozik arra a helyre, ahol leckéjét készíti, ahová holmijait rakja, ahol a ruháit tartja, ahol mozog, tevékenykedik, és nem utolsósorban: ahol játszik. Keresi a saját helyét, ahol nyugodtan lehet, ahol nem háborgatják, ha neki úgy tetszik.

A megnövekedett mozgásigény gyakran szertelenségre ragadtatja a serdülőt. Nem bír magával. Előszeretettel keresi azokat a játékkalkalmakat, ahol kötetlenül mozoghat, futkározhat, megmutathatja bontakozó erejét, mások fölé emelkedő ügyességét. A futball kapuban legalább Grosicsként véd, biztosabbak lövései, mint bármelyik nagyhírű középcsatárnak. Ha véletlenül tényleg jobb valamilyen sportágban társainál, akkor ebből messzemenő következtetéseket von le, az olimpiai aranyérmét már előre a mellén érzi.

A 10–14 éves korban különösen nagy szüksége van a serdülőnek, hogy testmozgását, játékeit, sporttevékenységét szakszerűen irányítsuk. Ebben az életkorban viszonylag könnyen sajátít el összetett mozgásokat, tanul meg új követelményeket támasztó tevékenységet. Ennek az az oka, hogy a fokozódó tudatosság a mozgásformák megtanulását főleg a gépies utánzás jellemzi. A részekre bontott mozgások egy-egy részét a felnőtt irányítása mellett megtanulja, majd ugyancsak irányítás mellett egy-egybe fűzi. Így alakulnak ki megszokott mozgásformái, sőt technikai készségei is (ami-lyen pl. az íráskészség, rajzolás, faragás stb.). A 10 éven felüli gyermek már maga is elemzi a mozgásokat. Megfigyeli annak egyes fontosnak vélt elemét és ezt tudatosan is gyakorolni kezdi.

Így ebben az időszakban szívesen sportol. A kerékpározástól kezdve az úszáson át az összetettebb szertornáig mindennel szívesen foglalkozik, ha a sportág szépségeit megmutatjuk neki és maga is belekóstol a sport élvezésébe. Sokszor izzadtan, kimerülten tér haza a maga választotta sport- és játékok színhelyéről, pedig néhány órával ezelőtt még fáradtságról panaszkodott. Igen, mert a lelkiismeretesen végzett iskolai munka, a tanulás komoly mértékben igénybe veszi. Idegrendszere valóban kifáradt. Pihenésre volt szüksége. Erre azonban sokkal alkalmasabb volt a sport, a mozgás — vagyis a pihenés *aktív* formája —, mint a passzív téltlenség, vagy akár az alvás.

Külön fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a serdülő nem látja helyesen azt a mértéket, amennyi mozgásra szüksége van. Ebben a tekintetben alkalmazkodjunk a testnevelő tanár tanácsaihoz, aki felelősséggel nézi a tanuló egészségét és testi épségét, és aki azt is tudja, hogy az életkori sajátságoknak, valamint az egyéni adottságoknak milyen mérvű testi igénybevétel felel meg.

Akadnak ebben a korban is visszahúzódó, keveset mozgó típusok. Különösen azok tartják magukat távol a játéktól, sporttól, akik ügyetlenebbeknek, bátortalanabbnak látszanak társaiknál. Az ilyeneket gyakran mellőzés éri, esetleg durván félreállítják a testileg fejlettebb, ügyesebb társaik. Ez a körülmény, a sokszor hangoztatott sikertelenség és a ténylegesen elszenvedett bántalom még csak fokozza bátortalanágukat. Az „ügyetlen”, talán kissé lemaradt testi fejlődésű tanulót is hozzá kell juttatni olyan szerephez, amit a közösség játékaiban eredményesen tud vállalni.

A serdülő testi fejlődését egyes szülők természetesen bekövetkező és önmagától zajló folyamatnak tekintik. Sokan meg annyira közömbösek e kor problémái iránt, hogy egyáltalán nem is gondolnak rá. Pedig a serdülő rendes testi fejlődése a legszorosabb összefüggésben van azokkal a körülményekkel, amelyek között él. Ha valamikor, úgy különösen ebben korban kell nagy gondot fordítani a tanuló napirendjére,

munkabeosztására, pihenésére, alvási, szórakozási idejének helyes elosztására, a tisztálkodás kérdéseire és különösen étrendjére. Kevés szülő gondol erre tudatosan. Pedig ebből komoly bajok származhatnak. A legtöbb 10—14 éves tanuló helytelenül osztja be a pihenés idejét. A szorgalmi időben a tanuló az iskolai foglalkozás fáradalmait a koradélutáni játékkal akarja kipihenni. Ezt a kellemes szórakozást nem szívesen cseréli fel a nélkülözhetetlen tanulással, tehát nehezen fog a másnapra való felkészüléshez, a feladatok elkészítéséhez. Ennek az a következménye, hogy vagy nem készül el a feladatokkal, vagy pedig késő estébe nyúló lesz munkája. A nagyobb baj mégis legtöbbször inkább az, hogy a tanuló sok időt tölt intenzív tanulás nélkül a könyvek, feladatok mellett. Közben ugyanis elszórakozik, átadja magát fantáziájának. Átéli a nap „jelentős” eseményeit, újra idézi a kedves vagy kellemetlen élményeket és szövi a másnap terveit.

A könyvek mellett töltött haszontalan idő elveszett a tanuló számára. Ezért maga is bosszankodik. Ennek ellenére nem önmagát, hanem a sok leckét hibáztatja. Figyeljük meg a tanuló tanulási módszerét! Ügyeljünk arra, hogy valóban halad-e a munkájával! A tétlenül töltött üldögélés sok esetben jobban fárasztja, mintha eredményesen tanulna.

A délelőtti tanulást az órarend és az iskola rendje határozza meg. Az óráközi szünetek biztosítják a szükséges pihenés lehetőségét. A tanulók kielégíthetik mozgásszükségletüket, kissé levezethetik felgyülemlett energiájukat. Ha a tanuló rosszul készült a napi iskolai munkára, és lelkiismerete megszóll, akkor az óráközi szüneteket használja a mulasztása pótlására. Ennek nemcsak eredménye csekély, vagy legalábbis kétes, hanem túlzottan igénybe veszi a tanuló idegrendszerét és kedvezőtlenül befolyásolja a következő órán való aktív munkáját. Éppen ezért szoktassuk gyermekünket ahhoz, hogy otthon készüljenek fel az órákra, a szüneteket pedig használják felfrissülésükre.

A délutáni tanulásra is éppen úgy vonatkozik a munka és a pihenés helyes váltakozásának követelménye, mint az iskolai oktatásra. Egy óránál hosszabb ideig nem tud egyfolytában foglalkozni a tanuló komoly tanulással. A megfigyelések és kísérletek szerint a két órán át végzett tanulás nagymértékben kimeríti a serdülőt. Ezért szoktassuk rá, hogy tanulás — sőt szórakoztató jellegű olvasás, szellemi játék, sakkozás stb. — közben tartson szünetet.

A téli, hideg időben gyakran kényszerül a tanuló a zárt helyiségben való huzamos tartózkodásra. Sajnos, éppen a gyengébb szervezetű és az időjárás változásaira érzékenyebb tanulók húzódnak szívesen a kályha mellé és csak akkor mennek szabad levegőre, ha erre rászorítjuk őket. Ügyelni kell, hogy a tanuló a pihenés ideje alatt friss levegőn legyen, kicsit mozogjon.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a serdülő szívesen edzi magát az időjáráshoz. Tüntet azzal, hogy nem fázik. Ennek ellenére reggel fél a hideg víztől. Bizony ebben a tekintetben elkel egy kis biztatás. Ha a felnőttek soha nem mosakszanak hideg vízben, a serdülő a maga számára sem tartja ezt indokoltnak.

A jól fejlődő serdülőnek jó az étvágya. Szüksége is van a megfelelő, tápláló étrendre. Ha a család étkezési ideje nem megfelelő, akkor is gondoskodni kell arról, hogy a serdülő helyesen elosztott étkezési időben ehessen. Helyesebb, ha a tanuló napközi otthonban étkezik, mintha rendezetlen körülmények között, különböző időpontban, száraz ételt eszik. Általában nem helyes a túl zsíros, sok hússal terhelt, erősen fűszeres étrend a serdülőnél.

A serdülő testi fejlődése és ennek irányítása mellett egyéb problémánk is akad bőven. Noha kétségtelen, a serdülő személyiségének alakításában egyéb tekintetben sok segítséget kap a szülő az iskolától.

A másik lényeges probléma a *serdülő és a szülők konfliktusai*. Az idealista nevelés szívesen beszél arról, hogy a serdülés kora a „viharok”, a külső és belső összeütközések ideje. Úgy tüntetik fel azt a természetes fejlődési szakaszt, mintha ennek szükségszerű velejárója lenne a válság és a „drámai” élmények sora. Weszely Ödön neves pedagógiai elmélkedő is eltúlozta azt a problémát, amikor így ír: „A gyermek életében rendszerint nincsenek ugyan nagy események, de ezek a kis incidensek is nála nagy jelentőséget kapnak az ő lelki konstellációja szerint. Némelyik az ő szemében egy világ összeomlását jelenti.” Ezzel a megállapítással egyetértünk annyiban, hogy a serdülő könnyen kerülhet konfliktus helyzetbe a felnőttekkel, szülőkkel, nevelőkkel egyaránt, azonban ezek az összeütközések nem szükségszerűek és így nem is elkerülhetetlenek. Nem értünk egyet azonban azzal, hogy a serdülőnek a környezetével történő kisebb összeütközései „egy világ összeomlását” jelenten és ez nem volna feloldható, jóvátehető mind a szülő, mind pedig a serdülő részéről.

Sokkal helyesebben látják ezt a kérdést a szocialista nevelés elmélkedői, akiknek az a véleménye, hogy az összeütközéseket a szülők és a serdülő jó kapcsolatának, kölcsönös bizalmának fenntartásával biztosítani lehet. Ezt azonban csupán a serdülő életkori sajátosságainak megfelelő mértékben lehet várni és követelni. (Claus-Hiebsch). — Miben áll ez a sajátos életkori jellegzetesség?

A pszichológusok szinte egyöntetűen az *önállósodásra irányuló törekvés* szakaszának tekintik ezt az életkort. A 10–12 éves gyermek már alig csillapítható érdeklődéssel fordul a természet, valamint az emberi alkotások felé. Mindent látni, tudni szeretne — ha felszínesen, röpke bepillantásra is. A 12–14 éves fiú és leány egyaránt önmaga felé is fordul és mind mélyebben akarja megismerni, felfedezni azt a világot, amelyet önmagában hord. Érdekesnek, sőt rejtélyesnek tartja önmagát, mert észre veszi, hogy sokmindent nem tud önmagáról. Az önmagában való hit, bizalom, az erények értékelése, fontosságának hangsúlyozása nem is egyszer helyet ad az önsajnálkozásnak, kétkedésnek, a nehézségektől való visszarettenésnek. Ezek azonban a ritkább alkalmak, amelyeket gyakran éppen a felnőttekkel történt összeütközés keltett életre.

Mindkét nembeli gyermekben erősödik az a vágy, hogy fokozza önállóságát a családban és szabaduljon a szülői ház szorosra fűzött nevelési kötelékétől. (Claus-Hiebsch, Várkonyi, Bognár C., Kruteckij-Lukin). Némelyek ugyan úgy vélik, hogy a leányoknál gyengébb ez a törekvés (Zillig). Véleményem szerint azonban az eltérés inkább abban áll, hogy a leányok hajlíthatóbbak, viszonylag könnyebben törődnek bele akaratauk korlátozásába, vagy pedig jobban leplezik a szülői akarral szemben megjelenő belső ellenállásukat. Nem fogadják el ugyan a szülő intencióját, önmagukban annak ellentmondanak, a felnőtt kívánságát csupán külsőleg hajtják végre, anélkül, hogy azzal egyetértenének.

Az önállósulás vágya és az ebből eredő magatartás még nem baj. A hiba ott kezdődik, hogy a 12–14 éves fiú és leány értelmi fejlettsége nem áll azon a fokon, hogy egyrészt meg tudná ítélni, milyen mértékben képes önmaga, főleg önnevelése ügyét intézni, másrészt arra sem képes, hogy helytelen magatartásának reális következményeit, a jövőre gyakorolt esetleges hatását felfoghatná. Ehhez a szükséges tapasztalat nem áll rendelkezésére.

Az önállóságra és az önnevelésre irányuló vágy egyáltalán nem tudatos még ebben a korban. Elsősorban konkrét esetekben jelentkezik, amikor a szülők kívánságával szembe helyezkedik. A nagyobb szabadságért, önállóságért való küzdelme a konkrét, megadott helyzettől függetlenül, csak úgy általában ritkán jut kifejezésre. A 14. életév táján már ez a „követelés” is jelentkezik. Úgy érzi a VIII. osztályos ta-

nuló, hogy a vele szemben támasztott fokozott követelmény alapot ad neki arra, hogy ő is „több jogot”, nagyobb szabadságot, mintegy belső függetlenséget élvezzen. Mert valójában a serdülők függetlenedési törekvése nem kizárólag, és főleg nem elsősorban külső függetlenedést céloz, hanem belső autonómiájuk biztosítását.

A konfliktus oka azonban nem egyedül a serdülőben rejlik. Gyakori eset, hogy a szülő semmit sem akar változtatni a gyermekhez való viszonyán, noha maga is érzi, hogy a serdülő már nehezen viseli az erőszakos gyámkodását. Egyszerű példa: a fiú meg akarja változtatni a hajviseletét, mert az eddig nagyon kisfiúsnak tartja. A leány pl. a befonott tincsektől szeretne szabadulni. A szülő azonban így viszonyul a problémához: „Talán én mondom meg, hogy mikor vágod le a hajad, nem majmolsz senkit, különösen nem azt a . . . stb.” És mennyire csodálkozik, amikor a gyerek mégis ragaszkodik elképzeléséhez.

„A növendék nem szereti a konfliktusokat, s nem keresi az összeütközést, sőt kerülni óhajtja azt. Néha éppen ez a körülmény viszi tévútra, leplezni óhajtja, amiről azt véli, hogy konfliktusra vezet”, írja Weszely a már idézett tanulmányában. Ezt a megállapítást számos tapasztalat igazolja. A serdülő belső konfliktusa akkor kezdődött, amikor a felnőtt (szülő, tanár, vagy az általános erkölcsi követelmények) akaratával ellenkező módon járt el. A rajta kívül álló akarat ismerete, tudata gátolja a probléma zavartalan megoldását. Legtöbb esetben bántja őt, hogy szembe kerül a felnőtt akaratával és szeretné az összeütközést elkerülni. Éppen ezért a kifogásolható magatartás miatt gyakran erős szorongást érez, és bántja őt gyengesége. Máskor viszont határozottan érzi, hogy az igazság az ő oldalán van. A szülő, a nevelő a serdülőt *makacsnak, fegyelmezetlennek, hálátlannak* nevezi. Megszidja, esetleg tetlegesen is bántalmazza, hogy ezzel hiúságát, büszkeségét is megtörje. Ezzel szemben a serdülő nyíltan vagy magában a szülőt tekinti elfogultnak és *igazságtalannak*. Mindkét fél úgy véli, hogy csalódott a másikban.

A serdülő az összeütközés elkerülése végett leplezni igyekszik a kifogásolható tényeket. Végső esetben tudatosan letagadja azokat. Hazudik. Újabb, talán még nagyobb mértékben kifogásolható hibával tetézi azt, amit amúgyis rovására írtunk. Két esetet említek: Az iskola folyosóján történt civakodás miatt a nevelő 3 tanuló ellenőrzőjében üzent a szülőknak. Másnap az osztályfőnök megállapította, hogy az egyik tanuló maga írta alá az ellenőrzőt. Hosszas beszélgetés tisztázta, hogy a tanuló nem merete a bejegyzést otthon megmutatni, mivel édesapja ezért nagyon megverte volna. Amikor bevallotta hibáját, mindig megverte édesapja, viszont ha letagadta, legtöbbször sikerült apját félre vezetnie. Egy másik tanulót az édesapja bottal feldühödve verte, és arra akarta kényszeríteni, hogy vállalja az „elléne emelt vádat.” A 13 éves fiú a súlyos verés közben is csak azt hangoztatta, hogy igazságtalanul bánnak vele. Később kiderült, hogy valóban a fiúnak volt igaza. Ez az eset annyira elrontotta a fiú és az apa viszonyát, hogy a fiú úgy alakította további életét, hogy mielőbb kikerüljön a családi környezetből.

Ezért a kérdés lezárását nem tudom másként elképzelni, mint a *szülők felelősségének* hangsúlyozásával. A serdülőnek nehezebb a dolga, mint a szülőnek. Benne rendkívüli erővel jelentkezik az önállósulás vágya, amivel szemben nem elég hatásosak — és ezt nem szabad zokon venni —, a felnőttek iránti megbecsülés és hála érzése, a függőség tudata. Ezzel ellentétben a szülő nem áll ilyen komoly problémával szemben, mint maga a serdülő, tehát nagyobb nyugalommal tud a tényekkel szembe nézni. A serdülő nem rendelkezik a helyzet helyes megítéléséhez szükséges tapasztalattal. Eből tehát az következik, hogy a felnőttek kell nagy tapintattal a helyzetet megmen-
tenie.

Miben látjuk az akadályát annak, hogy a szülő nem elég erős az összeütközések elhárításához? Sok pszichológus az okot abban látja, hogy a szülő nem veszi tudomásul az idő múlását. Ezért sérti büszkeségét, ha gyermeke kicsit ön maga is akar lenni. Ehhez pedig az is hozzá tartozik, hogy saját szándékai, elképzelései legyenek, önmagáról mint individuumból, sajátos egyéniségről gondolkodják, aki más, mint rajta kívül bárki. *Künkel* hírneves pszichológus hangoztatja: a serdülővel való érintkezés tekintetében „Ne féltse az ember a saját tekintélyét, s ne küzdjön a saját fölényéért...!” „Nagy igazság! Saját önbecsülésünkért lemondunk az igazságról, no, meg sokszor gyermekünk bizalmáról is.”

A konfliktusok másik, elég gyakori forrása a serdülő teljesítőképességének helytelen megítélése. Sok szülő nem rendelkezik kellő ártekintéssel ahhoz, hogy gyermekének képességeit megfelelően értékelni tudja. Ezért legtöbb esetben elfogult gyermekével kapcsolatban. Különböző okokból szeretné, ha gyereke az osztály élcsoportjában lenne. Úgy hiszi, hogy gyermeke „okos, csak lusta”, vagy — ami ennél rosszabb —, a nevelő félreismeri a tanulót és talán elfogult is vele szemben. Pedig az osztály tanulóinak csupán a kisebbik része alkothatja az élcsoportot, és ugyancsak kisebb része képezi a gyengék csoportját. Így az osztály zöme középen, mondhatnánk: az átlag körül helyezkedik el. Persze, ez nem azt jelenti, hogy a közepes az átlag. A tapasztalat szerint ettől le- és felfelé eltérések lehetnek.

Akadnak olyan szülők is, akik nem tudnak belenyugodni a serdülő gyengébb tanulmányi eredményébe. Ez helyes is! A jobb eredmények elérésében úgy segíthetik a tanulót, hogy a tanulás legkedvezőbb feltételeit biztosítják számára. Ébren tartják a tanulóban azt a meggyőződést, hogy szüleit érdeklí gyermekük előmenetele. Ha nem is kérdezősködnék minduntalan az eredmények iránt, de örömmel veszik, ha a tanulók beszámolnak nekik arról.

Némely szülő azonban hibásan nyúl ehhez a kérdéshez. A tanuló mulasztásainak következményeit nem úgy akarja megszüntetni, hogy magát az okot igyekszik felszámolni, hanem úgy, hogy a nevelőt törekszik elnézőbb magatartásra bírni. Nem kell hangsúlyozni, hogy ez a legrosszabb eljárás.

Amint nem helyeselhető, ha a serdültől vak engedelmességet, a felnőttek véleményének kritikátlan elfogadását, saját óhajainak teljes feladását, egyszerűen továbbra is gyermeki önállótlanúságot kívánunk, ugyanúgy nem engedhetjük, hogy szélsőséges magatartásra ragadtassa magát.

Több szerző arról számol be (V. ö. Clauss — Hiebsch-nél) hogy a serdülés előszakaszában sok esetben nemcsak a szülőkkel romlik meg a serdülő viszonya, hanem a testvérek közötti egyetértés is felborulhat. Eddig készséggel segítettek egymásnak, sokszor „fedezték” is egymás hibáit, most pedig napirenden vannak a civódások. Egymást okkal és ok nélkül beárulják, egymást csúfolják és bántalmazzák. Ha a szülők ítélkeznek peres ügyekben, és nem mellettük foglalnak állást, őket is elfogultsággal vádolják. A serdülés lezajlása után még egy ideig tart a testvérek közötti „belviszály”, de aztán ismét feloldódik.

Nem kis problémát jelent a családban, hogyan ossza meg a serdülő idejét a játék, a tanulás és a családban végzett munka között.

Ebben a korban megváltozik a játék stílusa. A serdülő szereti a mozgalmas, csoportos játékokat. Ezért több-kevesebb állandóságot tapasztalunk azokban a csoportokban, amelyekbe a serdülők összeverődnek. Rendszerint a helyi adottságok határozzák meg, hogy kik kerülnek egy-egy csoportba. A csoportok között folyik a versengés. Ez elég gyakran veredések, durva összeütközések forrása lesz. A serdülő szereti, csodálja a természetet. Ezért szívesen megy nagyobb sétára, túrára. Az úttörő-

szervezet is támaszkodik a serdülőnek erre az életkori sajátosságára, és gyakran teremtet alkalmat arra, hogy a serdülő élvezhesse a természet szépségeit. Az úttörőcsapat olyan keretet biztosít a serdülőknél, amelyben valóban önmagukra találhatnak. Nemcsak maguk szervezik az egyes kirándulások részleteit, hanem ők készítik a sátrat, ők főznek, ők raknak tüzet, ők állapítják meg a különféle ötletes játékok szabályait, röviden: csaknem úgy élnek, mint a felnőttek.

A játék tehát olyan terület mindkét nembeli serdülő számára, amelyben nagy mértékben kielégítheti életkori sajátosságait. A serdülő játékaiban sűrűn felismerhetjük olvasmányainak, a látott filmeknek, a rádióknak és televízióknak hatását. A játékokban is másolni, követni akarja azokat az eszményi hősöket, akiknek hatása alá került. Persze, ezek az eszményképek nem véglegesek. Ha alkalmasabbat, vagy még „nagyobb” ismernek fel valahol, akkor ennek hódolnak. A játék az a terület, amelyben a serdülő átéli azt, amit a valóságban „reménytelenül szeretne.”

A serdülő nagy mozgásigényét, tettekeségét fel kell használni a családban is, egyben fokozatosan elő kell készíteni a későbbi komoly feladatvállalásra. Szovjet vizsgálatok (Krutezkij—Lukin) azt mutatják, hogy a tanulóknak tekintélyes része nem végez otthon rendszeres és kötelességszerű házi munkát. Egyeseket a szülők még attól is megkímélnék, hogy saját magukat lássák el (cipőtisztítás, könyvek rendbentartása stb.). Pedig ez teljesen helytelen.

Nem kétséges, hogy a serdülő már alkalmassá válik arra, hogy a családi környezetben állandó jellegű feladatokat lásson el. Különösen kedvező, ha bizonyos munkákat együtt végez a serdülő a szülővel. Ennek egyik jelentősége, hogy a szülők példáját látva nagyobb szeretettel foglalkozik ő is saját feladataival, másrészt az együtt végzett munka összekovácsolja, kölcsönös megbecsülésre szoktatja az embereket. Így van ez a szülők és gyermekek között is. Sok szülő azzal az indoklással mentesíti a jó erőben levő serdülőt a házi munka alól, hogy ezzel több időt biztosít számára a tanuláshoz. Pedig a munkárevelést, a rendszeres kötelességteljesítésre szoktatást már idejében meg kell kezdeni. Természetesen ez csakis akkor lehet hatásos, ha e téren példát, a szülők jó példáját látja maga előtt.

III. Fejtegetésünk szűk korlátai mellett is szólni kell röviden arról, hogyan alakul a serdülő lelki világa.

A serdülő szeret bizonyos lenni ismeretei hitelességében. Többnyire a konkrét szemléletből indul ki, de gondolkodásával, következtetéseivel már kiegészíti az érzékeltes adatokat. Egyelőre azonban következtetéseit nem nyugszanak biztos alapokon. Ezért kell rászoktatni a gondolkodás módjára, főleg arra, hogy az ismereteket csakis lépésről-lépésre haladva lehet elsajátítani. Megnőnek vele szemben az iskolai követelmények is.

Jelentősen megnő emlékezetének befogadó képessége. Most már eljut oda, hogy az ismereteket kapcsolatba hozza egymással és a főleg mechanikus emlékezés helyett az összefüggések alapján igyekszik új ismereteit rögzíteni.

A serdülő érzelmvilágát a felfokozott erősségű érzelmek jellemzik. A gyermekhez viszonyítva az élmények érzelmi hangsúlya megnő a serdülés korában. A ráható ingerek nagy érzelmi visszhangot keltenek. Ezek társas kapcsolataiban is sokszor szerepet játszanak. Noha szorgalma, igyekezete nagy ingadozásokat mutat, — a serdülőnél már tudatosult, hogy a tanulás erkölcsi kötelessége. Hasonló módon viszonyul egyéb kötelességeihez is. Felismeri a jó és kifogásolható, a helyes és helytelen magatartás közötti különbséget. Tudatosan törekszik a vele szemben támasztott követelményeknek megfelelni.

A serdülő életkori sajátosságaihoz mért irányításának egyik legfontosabb esz-

köze a családban a serdülővel való rendszeres beszélgetés. Ezeknek az a feladatuk, hogy a serdülő személyiségét jobban megismerjük és problémáiban időszerű segítséget nyújtsunk. Ezeknek a beszélgetéseknek anyagát a serdülő életével szorosan kell kapcsolni, úgy azonban, hogy ez ne legyen erőltetett.

Ezek a megbeszélések olyanok legyenek, hogy mindkét nembeli serdülő várja, kívánja azokat. Rövid lélegzetű apróbb megbeszélést akár naponként is tarthatunk. Mélyebb fejtegetésbe ellenben csak ritkábban bocsátkozzunk, mert esetleg a serdülő ezt erőszakos betörésnek véli rejtett birodalmába. Jó alkalmat szolgáltatnak erre a serdülők olvasmányai, a megtekintett filmek stb. A beszélgetés témái legyenek újszerűek, mivel csak a változatos, fordulatos beszélgetés hat a serdülőre alakítólag.

Fejtegetésünk mindössze néhány súlyponti kérdést érintett, amelyet a serdülőknek a családban végzett nevelésénél pontosan látnunk kell. Ezzel is segíteni kívántuk a családi és az iskolai nevelés összehangolását, mivel az iskolai nevelés nemcsak elfogadja, hanem igényli is a család nevelőhatását a serdülő formálásában.

FELHASZNÁLT VAGY ÉRINTETT IRODALOM:

Ch. Bühler: Kindheit und Jugend, 1931.

G. Clauss — H. Hiebsch: Kinder-Psychologie, 1958.

Heinz-Rolf Lückert: Konflikt-Psychologie, 1957.

Kempelen Attila dr.: A serdülés kezdetén fellépő kedélyhullámzások, A gyermek és az ifjúság, 1934. 1—3. sz.

T. Nowogrodzki: Entwicklungspsychologie, 1958.

V. A. Kruteckij — N. Sz. Lukin: Serdülők nevelése, 1962.

Heinz Remplein: Die seelische Entwicklung des Menschen im Kindes und Jugendalter.



MŰHELY

A KUTATÁS MÓDSZEREI

(*Dr. Kelemen László könyvének ismertetése.*)*

Nálunk is egyre nő az az igény, hogy felmérjük és így is megismerjük oktatói munkánk hatékonyságát. A felmérések igazolhatják az alkalmazott módszerek és eljárások helyességét, más esetben pedig megmutatják a hiányosságokat.

Az oktatói munka hatékonyságának a felmérése különböző kutatási módszerekkel vizsgálható. A pedagógia ma már sok olyan módszert alkalmaz a kutatás során, amelyek messzemenően biztosítják a felmérések eredményességét.

Kelemen László legújabb munkájában kutatásainak ismertetése során alkotó módon feltárja az alkalmazott módszereit is. Különböző eljárásokat használt a 10—14 éves tanulók tudásszintjének és gondolkodásának a felmérése alkalmával.

A kutatás különböző módszerei természetesen alkalmazkodnak a vizsgálatok témájához. Kelemen László is olyan eljárásokat használt, amelyek elsősorban arra voltak alkalmasak, hogy egyrészt feltárják a tanulók ismeretvilágát, másrészt lehetőséget nyújtottak gondolkodásuk vizsgálatára is. A tanulók tudását (ismereteit, fo-

* *Dr. Kelemen László:* A 10—14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1963.